

Luotettavat alkoholielinkeinoa koskevat tilastot luovat perustan sekä viranomaisten että tutkijoiden toiminnalle. Mikä on tämänhetkinen tilanne tilastoinnin järjestämisessä?

– Meillä on käynnissä projekti, joka valmistelee uutta seuranta- ja tilastointijärjestelmää. Se on tarkoitus saada käyttöön ensi vuoden alusta. Tällä hetkellä käytetään hyväksi Alkon tietojärjestelmää,

mistä on sovittu myös elinkeinon elämän kanssa.

RAJOJA TURISTIALKOHOLIN
TUONNILLE

Millaiseksi arvioit tulevan kehityksen alkoholin kulutuksen suhteen?

– Kyllä se tietysti askarruttaa, että kulutus on kasvamassa ja suuntautumassa väkeviin alkoholiin. Meidän tulisi yrittää yhä pitää yllä vähän korkeampaa alkoholin hintatasoa kuin Ruotsissa. Lisäksi tulisi

pitää ilman muuta kiinni siitä EU-neuvottelujen antamasta mahdollisuudesta, että voimme yhdessä Ruotsin kanssa neuvotella jatkoajan rajoitetulle turistialkoholin tuonnille.

– Meidän pitäisi voida nopeasti puuttua halvan alkoholin suurimittaiseen tuontiin Venäjältä ja myös Virosta. EU olisi saatava ymmärtämään, että maamme on erittäin halvan alkoholin raja-alue ja että nykyittainen tuonti on monella tavalla ongelmallista.

JORMA HENTILÄ

VIN & SPRITIN PYÖRITYKSESSÄ

Juuri ennen kirjan ”Absolut. Historien om flaskan” (Norstedts förlag 1994) julkaisemista puhkesi ankara kiista, koska kävi ilmi, että ruotsalainen alkoholimonopoli Vin & Sprit oli yhdessä kunnianarvoisan kaupparkeakoulun kanssa yrittänyt estää kirjan julkaisemisen. Kun tämä ei onnistunut, korkeakoulun johto erotti välittömästi kirjan tekijän tehtävästään liiketoiminnan etiikan opettajana ja jatko-opiskelijana. Ilmeisesti tiedotusvälineiden osoittamasta huomiosta häiriintyneinä kaksi professoria julkaisi kiivaan syytekirjelmän, jossa mm. väitettiin, että tutkija oli rikkonut sekä tehtyä sopimusta että hyvää tutkijamoraalia vastaan ja että Absolutista kirjoitettu kir-

ja on senkaltainen skandaalikirjoitus, että se tulisi johtamaan siinä kuvattujen itsemurhaan.

Vuoden 1990 alussa minuun otti yhteyttä Norstedtin kustantamo, yksi Ruotsin vanhimpia ja kunnioitettuimpia kustantamoja, jolla on pitkät perinteet sekä kaunokirjallisuuden että tietokirjallisuuden julkaisemisessa. Kustantamo halusi saada minut kirjoittamaan kirjan ruotsalaisen menestystuotteen Absolut Vodkan markkinoinnista USA:ssa. Kustantamo esitteli minut Curt Nycanderille, Vin & Spritin vientipäälikölle ja varatoimitusjohtajalle. Syynä siihen, että minun puoleeni käännettiin, ei ollut toimintani tutkijana vaan se, että olin tuolloin juuri julkaissut

huomiota herättäneen kirjan liikemies Refaat El-Sayedin elämänvaiheista. Nycander oli innoissaan, ja hänen mielestään votkan markkinointi, jossa hän oli itse ollut osallisena, oli fantastinen juttu, joka täytyi kertoa Ruotsin kansalle.

Kevään 1990 tapaamisten aikana minä ja kustantamo teimme melkein jankuttavan tarkasti vientipäälikölle selväksi, mitä ovien avaaminen merkitsi yhtiölle: Vin & Spritillä ei olisi mahdollisuutta sensurointiin, lisäyksiin tai muuhunkaan tapaan muuttaa tekstiä. Nycanderin ei ollut vaikea hyväksyä näitä ehtoja. Hänen mielestään juuri riippumattomuuteni oli koko jutun pointti.

Omalta osaltani voin vain todeta, niin silloin kuin nykyin,

että ellei minulla olisi ollut vapaita käsiä oman tekstini suhteen, en olisi ollut kiinnostunut tehtävästä.

Tuntui ymmärrettävältä, että työnantajani Handelshögskolan (kauppakorkeakoulua) informoitiin asiasta ennen ryhtymistäni työhön. Ehdotin esimehelleni, että kirjoittaisin rinnan kirjan kanssa tieteellisen raportin vientimenestyksestä ja että tämä projekti suunniteltaisiin hänen johdolla IIB:ssä (Institutet för internationellt företagande). Näin myös tehtiin. Vin & Sprit lupasi maksaa instituutille 100 000 kruunua kahdessa erässä, sen lisäksi se korvaisi matkakuluni.

Tällainen projektin yhteisrahoitus ei ole tavaton pienillä kielialueilla. Laajaa matkustamista ja tutkimusta vaativien kirjojen kustannukset voi kustantamo harvoin kattaa yksinään, vaan työ valmistellaan kustantamojen, aikakauslehtien, radion ja tv:n tai, kuten tässä tapauksessa, korkeakoulun yhteisenä projektina.

Projektin suunnitelmasta, joka laadittiin kauppakorkeakoulussa ja jonka Vin & Sprit hyväksyi, käy selvästi ilmi, mikä kuuluu korkeakoululle ja mikä minulle. Aluksi luettelaa työn kolme tulosta: lähde luettelo, tutkimusraportti ja kansantajuinen kuvaus – ts. kirja. Sen jälkeen sanotaan, ja nyt siteeraan: ”Kaksi ensiksi mainittua tekstiä toteutetaan tutkimusprojektina IIB:ssä. Työ tapahtuu professori Jan-Erik Vahlne ohjauksessa”.

Koskaan ei ylipäänsä keskusteltu siitä, että IIB olisi vastuussa kirjasta. Se kaatuikin omaan mahdollomuuteensa. IIB:llä ei ollut pätevyyttä, kokemusta eikä halua ohjata kir-

jailijaa, joka kirjoittaa kirjallisuusraportteja. Kirja kuului kustantamolle, tutkimusraportti tutkimusinstituutille, ja Vin & Sprit lupasi avata ovensa sekä rahoittaa tutkimusraportin.

Tässä suunnitelmassa piili konfliktin siemen, koska se avasi Vin & Spritille mahdollisuuden painostaa korkeakoulua, joka, kuten osoittautuisi, ei ollut kypsä kantamaan vastuutaan. Mutta tuolloin kaikki ilmoittivat olevansa hyvin tyytyväisiä.

Jonkin ajan kuluttua edellä mainittu professori Vahlne kirjoitti Vin & Spritiin kirjeen, jossa hän luovutti oikeudet kirjaani alkoholiyhtiölle. Kirje soti kaikkia suullisia sopimuksia vastaan ja sitä projekti-suunnitelmaa vastaan, jonka Vahlne itse oli hyväksynyt. Lisäksi hänen oli mahdotonta antaa tällainen lupaus. Vahlne ei voinut antaa pois sellaista, joka ei ollut hänen hallussaan. Miksi hän teki näin, en vielä tiedä. Uskoakseni se oli lapsus. Hän ei käsittänyt, mitä teki. Kun jälkikäteen sain nähdä kirjeen, en välittänyt reagoida siihen. Vahlneen suhtautuminen tekijänoikeuslakiin tuntui minusta pelkästään oudolta.

Tämä suruton suhtautuminen minun puoleltani oli naiivia ja tulisi siis kostautumaan.

Vaikka Vahlne olisikin voinut lahjoittaa pois Norstedtin kustantamon julkaistavaksi tarkoitetun kirjan, mitä hän ei voinut tehdä, ja vaikka Vin & Spritissä olisi eletty harhaluulossa, että tuleva teksti nyt todella kuului heille, mitä he tuskin saattoivat tehdä, niin tähän tuli korjaus puoli vuotta myöhemmin. Joulukuussa 1990, kun työssä siirryttiin intensiivisempään vaiheeseen, vienti-

päällikkö Nycander ja minä panimme alkuperäisen sopimuksemme paperille. Tässä sopimuksessa lukee, ja nyt siteeraan: ”Carl Hamilton on julkaisun tekijä ja siten hänellä on taiteilijan vapaus muotoilla tekstiä.”

Tätä oikeuttani kirjailijana ei Vin & Sprit koskaan uskaltanut avoimesti asettaa kyseenalaiseksi. Silloinkin, kun asiasta myöhemmin tuli ilmi, Vin & Spritin toimitusjohtaja Egon Jacobsson ilmoitti: ”Sinulla on täysi määräysvalta tekstiin (otettu muistiinpanoistani)”. Niinkin myöhään kuin kesäkuussa 1994 yhtiön lakimies kirjoitti minulle: ”Jokaisessa sellaisessa tilanteessa olet pitänyt kiinni oikeudestasi, että tekstin kirjoittajana sinulla on taiteilijan vapaus muotoilla tekstiä. Tästä kohdasta emme ole eri mieltä”.

Kun Vin & Spritissä päätettiin, että he haluavat estää kirjan julkaisemisen, yhtiön oli näin ollen pakko kiertää sekä painovapautta että omia sanojaan. Tästä syystä yhtiöt lakimiehet kehittivät uuden tavan suhtautua kirjailijan vapauteen: kirjailija ohjaa muotoa, mutta ei sisältöä. Minulla olisi siis lupa valita muoto – proosa, silosäe jne. – ja Norstedtin kustantamolla olisi lupa julkaista, mutta sisällöstä määräisi valtion alkoholimonopoli.

Tässä tilanteessa monopolin toimitusjohtaja Jacobsson lähetti kustantamolle uhkavaatimuksen, jossa hän ilmoitti, että Absolut-kirjasta oli luovuttu ja ettei sitä enää julkaistaisi. Tässä oli kyllä onneton votkasta ja monopolismista sekoitettu noitajuoma lopulta noussut johtajille päähän. Kyseessä on valtion omistama yhtiö, jonka hallituksessa istui kansan-

edustajia. Jacobsson leikki tullella. Hän oli vetämässä mukaansa vastuullisia kansanedustajia yrityksessään pyssäyttää tekstin painaminen.

Suoranaisesti kiistaan sekaantuneet kaksi professoria asettuivat myöhemmin julkisesti tukemaan tätä merkillistä näkemystä painovapaudesta. Asennoituminen tekijänoikeuksiini, jota vuonna 1990 olin luullut erehdykseksi, lapsukseksi, osoittautui nyt toiminnan linjaksi ja periaatteeksi. Kiihkeissä keskusteluissa esimieheni selitti, että rahoittajayhtiö on aina oikeassa ja että tutkijan vääjäämätön velvollisuus oli sopeuttaa tekstinsä rahoittajan vaatimuksiin. Professorit kehittivät minua vetämään kirjan takaisin ja olivat sitä mieltä, että arvostelukyvyttömyyteni ja alhaisen moraalini vuoksi olin menettänyt oikeudet tekstiini; tekstin skandaalikirjan luonne pyyhki pois kirjailijan vapauden.

Mutta tekijänoikeuksia ei, minun mielestäni, ole rajattu viisaisiin, maltillisiin tai hyväksytyihin teksteihin. Tekijänoikeuksista kumpuavat sanan- ja painovapaus, demokraattisen yhteiskunnan perusta, julkisen mielipiteidenvaihdon periaate ja, viime kädessä, taloustieteen professorien omien kirjojen ja artikkeleiden edellytykset.

Elokuussa 1993 jätin käsikirjoituksen ensimmäisen luonnoksen vientipäällikkö Nycanderille Vin & Spritiin. Tarkoituksena oli saada palautetta ja tilaisuus korjata mahdolliset asiavirheet. (Muille ruotsia puhuville haastateltaville on annettu sama mahdollisuus.) Nycander ilmoitti neljä kuukautta myöhemmin löytäneensä joukon asiavirheitä.

Hän lupasi täsmentää korjauksensa, mutta ei koskaan välittänyt tehdä sitä.

Nycander on myöhemmin väittänyt, että kuvaus loukkaa yksittäisiä henkilöitä tavalla, joka vahingoittaa sekä heitä että Vin & Spritiä. Kauppakorkeakoulu on väittänyt kirjan paljastavan yhtiön liikesalaisuuksia. Vastaukseni on ollut, että antakaa minulle konkreettista palautetta, johon voin ottaa kantaa. Mutta vielä vuoden odottelun jälkeen, kun kirja syksyllä 1994 julkaistiin, odotin yhä edes yhtä täsmennettyä kommenttia alkoholimonopolilta.

Mikä sitten niin järkytti alkoholihohtajia? Vielä tänäkään päivänä en sitä tiedä. Mutta arvattavasti he yksinkertaisesti eivät pitäneet kirjasta, antoivat käskyn pysäyttää sen ja lähtivät siitä, että he kuten tavallisestikin liikkuivat ympäristössä, jossa heitä toteltiin. Myöhemmin arvovalta esti heitä muuttamasta mieltään.

Koko tämä surkukupaisa tarina olisi luultavasti jäänyt myrskyksi vesilasissa, ellei monopolin hallituksen puheenjohtaja olisi ollut nimeltään Claes Dahlbäck. Dahlbäck on talousanalyytikko, joka oli päätenyt Wallenbergien imperiumin, Ruotsin suurimman teollisuus- ja yritysyhdyän, huipulle, ja hänellä oli ruotsalaiseen yhteiskuntaelämään sellainen vaikutusvalta, jota ulkopuolisen voi olla vaikea käsittää.

Tehtyäni useaan otteeseen selväksi, ettei minulla ollut aikomusta estää kirjan julkaisemisen, puuttui Dahlbäck asiaan. Hän kääntyi suoraan korkeakoulun rehtorin Staffan Burenstam Linderin puoleen, joka totteli. Myöhemmin asian-

osaiset kutsuivat väitettä, että näin olisi tapahtunut, salaliittoteorian Ruotsin ennättykseksi. Silloinen tunnelma oli toinen. Kaksi hikoilevaa professoria ja yksi hikoileva rehtori esittivät minulle huolestuneina, että kysymys oli Dahlbäckin asiaan puuttumisen myötä noussut uuteen ja korkeampaan arvoon. Kirjan julkaiseminen oli estettävä. Asia olisi ratkaistava Vin & Spritin toivomalla tavalla.

Kun selitin, että kirja jätettäisiin painoon syyskuussa, ellei mitään odottamatonta tapahdu, Burenstam Linder kutsui vuorokauden varoitusajalla koolle kokoukseen instituutin hallituksen ja korkeakoulun laitosten esimiet. Seuraavana päivänä esimieheni tapasi minut ja selitti, että hän oli päättänyt erottaa minut instituutista, itse asiassa kaikesta kauppa- ja korkeakoulun tutkimuksesta ja opetuksesta. Muodollisia päätöksiä ei ollut. Hän kieltäytyi sekä antamasta minulle irtisanomista kirjallisesti että kertomasta irtisanomisen perusteita.

*

Onko "Absolut. Historien om flaskan" skandaalikirja? Huvittavaa kyllä oli professori Vahnen reaktio hänen luettuun käsikirjoituksen ensimmäisen luonnoksen riemukkaan innostunut. Hän teki joitakin pienehköjä huomautuksia, mutta julisti, että juuri tällaisia eläviä tapauskuvauksia yritystalous kaipasi.

Kirjani tarkoitus oli ollut hahmottaa ja rekonstruoida dramaattinen tapahtumien kulku, joka johti yhteen suurimmista menestyksistä konsanaan ruotsalaisessa markkinoinnissa. En pidä puutteena

sitä, että jutulla on koomiset pointtinsa. Sama koskee lähes kaikkea inhimillistä. Me jouddumme kyllä sietämään sitä, että kirjassa valotetaan sitä kaksinaismoraalia, että yksi maailman eniten alkoholin saantia rajoittavista maista on samalla suurin alkoholin mainostaja, koska se on totta. Olen pitänyt tärkeänä kuvata sitä alkoholipolitiikan vaihetta, joka

edelsi vientimarkkinointia, ja niitä laimeita yrityksiä, joita raittiustahot tekivät pysäyttääkseen Absolut Vodkan.

Absolut Vodka -kirja sai Tukholma-palkinnon journalistiikan alalla. Sitä käytetään jo useissa kouluissa markkinoinnin opetuksessa.

Olen saanut vastaanottaa koko joukon myötätunnonosoituksia kaupparkeakoulun

oppilailta ja opettajilta; se on ilahduttanut minua kovasti ja minun silmissäni osittain palauttaa kaupparkeakoulun menettyä kunniaa.

CARL HAMILTON
KÄÄNNÖS: ARJA AARNIO

Nordisk Alkoholidskrift oli pyytänyt Carl Hamiltonia kertomaan näkemyksensä kirjan syntyhistoriasta.

SUOMEN MATTI MAAILMAN SILMIN

Vanhan kaskun mukaan marsilaisetkin huomasivat heti suomalaisten omalaatuisuuden. Kaikissa muissa maissa pieniltä vihreiltä miehiltä kysyttiin, mistä he ovat tulossa ja mitä tahtovat. Suomessa ufokuskeilta vaadittiin välittömästi mieliä pidettä Suomesta ja suomalaisista. Samalle uteliaisuudelle perustuu Hannes Sihvon toimittama artikkelikokoelma Toisten Suomi. Se seuraa Suomen historiallisen seuran äskettäin julkaisemaa Aira Kemiläisen tutkimusta Suomalaiset, outo Pohjolan kansa (1993). Toisten Suomi kartoittaa suomalaisista ja Suomesta esitettyjä kuvauksia eräiden kielialuiden kirjallisuutta ja eräitä kirjallisuuden osa-alueita läpikäymällä. Toimittajan johdannon lisäksi kirjassa on Sven Hirnin katsaus matkakirjallisuuteen sekä Anssi Halmesvirran ja Riitta Santalan artikkelit brittikirjallisuudesta. Näistä erityisesti Halmesvirran artikkeli on pitkä ja pe-

rusteellinen; hän on julkaissut aiheestaan myös kaksi laajempaa työtä. Timo Suni kirjoittaa Venäjän, Eero Saarenheimo Italian ja Marja Heikkilä Ranskan kirjallisuuden Suomi-kuvasta. Saksalaisen kirjallisuuden käsitykset suomalaisista välittävät Dietrich Assmann ja Marja Heikkilä. Lopuksi Eino Maironiemi väläyttää lyhyesti suomalaisten käsittelyä sota- ja jännityskirjallisuudessa ja Olli-Erkki Makkosen aiheena on suomalaisen mytologian käyttö tieteiskirjallisuudessa, "Kalevala avaruudessa".

Toimittajan mukaan teos on tarkoitettu "Suomi-uskovaisille, -faneille, -lobbareille ja Suomi-kuvan kirkastajille". Ilmeisesti myös kustantaja on ajatellut teoksen ostajakuntana lähinnä ulkoministeriötä, koska kirjan hinnassa (245 mk) on tuntuva diplomaattilisa. Lähestymistavaltaan Toisten Suomi on eräänlaista antikvaarista kirjallisuushistoriaa. Säästötoimet ovat tämänkin kirja-

hankkeen kohdalla kohdistuneet kirjan näkökulman valintaan ja tekstien toimittamiseen. Erityisesti runsas päällekkäisyys – jopa toimittajan oma artikkeli on suurelta osin toistoa tulevasta aineistosta – antaa viimeistelemättömän vaikutelman. Vain yhdessä artikkelissa edes yritetään pohtia Suomi-kuvan merkitystä (Eino Maironiemi). Kiinnostava puute on se, että Skandinavian kirjallisuuden Suomi-kuvaa ei ole otettu mukaan. Ovatko muut Pohjoismaat jo niin perifeeristä seutua, ettei niiden kulttuuri kiinnosta eurosuomalaisia? Toinen yhtä tietoinen rajaus liittyy aineistoon. Voi kuitenkin perustellusti kysyä, miksi pitää rajoittaa "kirjallisuuteen"? Ovathan kuvataide, elokuvat tai musiikki vähintään yhtä tärkeitä mielikuvien osia. Artikkeleissa painottuvat kaukokirjallisuus ja matkakuvaukset. Vain Halmesvirran artikkelissa aineisto on laajempi sisältäen mm. tietosanakirjoja